

La Corona d'Aragó i els reis de la Tarraconensis

Autor: Ivan Giménez

Data de publicació: 02-05-2015

L'Ivan Giménez ens sorprèn amb una molt suggestiva teoria —ja defensada per alguns escriptors de finals del segle XV endavant— segons la qual la denominació Aragó pot provenir de Tarragona. Així mateix, ens descobreix que els reis de la Confederació Catalanoaragonesa també eren anomenats reis de la Tarraconensis.

Arragonia ve de Tarraconia? Ens vàrem adonar d'aquesta possibilitat —que el nom Arragonia provingués de la corrupció de “Tarraconia”— quan, en estudiar el personatge del comte Ramon Berenguer IV, observem que aquest s'intitula Príncep Aragonensis gairebé en el mateix moment que recuperava el títol de Príncep Tarraconensis —que havia estat manllevat a Robert de Culley o Bordet, normand de nació, a qui Sant Oleguer, bisbe de Tarragona, l'hi havia atorgat temps enrere—.

Al llarg de l'escrit observarem com aquesta possibilitat de corrupció del nom Aragó no és cap càbala dels nostres dies, ans al contrari: veurem més endavant que al segle XVI l'erudit Antonio de Nebrija ja ens il·lustrava amb aquesta teoria. Però abans de centrar-nos en les opinions sobre aquesta qüestió de Nebrija i altres erudits, farem un cop d'ull a la denominació Tarraconensis al llarg de la història.

El terme Tarraconensis al llarg de la història

Durant els primers anys de la conquesta romana d'Hispania, aquests feren una primera divisió del territori a l'any 197 aC anomenant Hispania Citerior la part que se situa més al nord-est, mentre que la de més enllà, Hispania Ulterior.

1

Una vegada conquerida tota la Hispania les autoritats romanes van realitzar una nova repartició (27 aC): Tarraconensis, Bètica i Lusitània, en què la Tarraconensis ocupava més de la meitat de la Península.

L'última partició en províncies de la Península fou l'anomenada divisió de Diocleciana a les darreries del segle III dC. Aquesta divisió fou la que menys durada tingué en el temps, ja que l'Imperi Romà s'esfondrà l'any 476. La nova divisió fragmentava la Tarraconensis en tres parts, de manera que la configuració territorial d'Hispania quedava de la següent manera: Tarraconensis, Carthaginiensis, Gallaecia, Lusitania i Bètica.

3

De Tarraconia a Aragó

Ara que ens hem fet una idea de l'extensió que ocupava la Tarraconensis, intentarem aportar indicis de com s'arribaria des de "Tarraconia" o "Tarraconensis" al mot tallat d'"Aragó" que coneixem avui dia.

L'historiador Juan de Marieta, en la seva obra *Tratado de las fundaciones de las Ciudades...*(1596), al capítol en què descriu la ciutat de Tarragona ens diu:

"...Esta Ciudad [de Tarragona] dicen tambien algunos, que el Reyno de Aragon tomo su nombre, y que de Tarragona se llamò Arragonia, y de Tarraconeses, Aragoneses..."⁴

L'holandès Dirk Ameyden, a l'hora de descriure la Hispania Citerior (1625), ens relata:

"Hispania Citerior, quae Tarraconensis, & mutato parum nomine Arragoniae Regnum_. Hodie dicitur continet Valentiam, Catalaunia..."⁵

Traducció:

"La Hispania Citerior, que és la Tarraconensis, i, havent-li estat canviat una mica el nom, és el Regne d'Arragònia. Avui dia, segons es diu, abasta València, Catalunya..."

A l'obra *Retratos de los Reyes de Aragón* (1797), realitzada per Manuel Rodríguez, aquest ens narra el següent:

"Solo nos resta prevenir en quanto al nombre de Aragon, que hay recibidas, entre otras, dos opiniones principales sobre de donde le vino este titulo. La una es de Antonio de Nebrija (autor de no poco voto y juicio o criterio), el qual establece que el nombre Aragon le fue dado al Reyno de la antigua Provincia Tarraconense, de cuya vasta extension hizo una gran parte; y, que corrompido despues el nombre en Tarragonense (por su metropoli Tarragona), Arragonense, Aragonense etc., vino á quedar la voz cortada de Aragon por último término."⁶

A continuació d'aquest paràgraf, En Rodríguez explica l'altra coneguda teoria segons la qual, el nom d'"Aragó" prové del riu Aragón. Hem vist, però, que el màxim representant de la hipòtesi que el nom d'"Aragó" ve corromput a partir de Tarraconensis és, com hem observat, Antonio de Nebrija. Cal recordar que a l'any 1492, aquest autor publicà la *Grammatica Antonii Nebrissensis*, la primera obra dedicada a l'estudi de la llengua castellana i les seves regles. Per tant, sembla un autor fora de tota sospita quant a parcialitat sobre la hipòtesi "tarragonina".

Començàvem dient que Ramon Berenguer IV s'intitulava Príncep Tarraconensis gairebé al mateix moment que prenia el títol de Príncep Aragonensis. Si els seus descendents foren, segons la història oficial, reis d'Aragó i aquest títol venia de la dignitat tarragonina, potser hauríem de trobar que existia el regne de Tarragona o uns reis de Tarragona. Presentem una petita mostra del que hem trobat:

Robert Gaguin, autor de l'obra *De origine et gestis Francorum compendium* (1497), anomena Joan II d'Aragó com a "Johès tarraconiae rex"⁷. És a dir, el rei Joan de Tarragona.

Jaume I "el Conqueridor", al *Commenatariorum urbanorum* (1530), escrit per Raffaele Maffei, és esmentat com a "rex Tarraconensibus Iacobus" i "Iacobus Tarraconum rex"⁸.

Al compendi *De rebus gestis Francorum*⁹ (1539), de Paolo Emili, el regne i els reis d'Aragó són anomenats al llarg de tota l'obra com a regne i reis de Tarragona. En una sola pàgina d'aquesta obra trobem, per exemple:

"Pacem inter Francos Tarraconensésque"
"Alphonsus Rex Tarraconensium"

“Tarraconensium Regnum”
“Tarraconensis Regni”
“Tarraconense Regnum”
etc...

A l'obra *Basilikon Opus genealogicum catholicum*¹⁰ (1592), Elías Reusner, quan es disposa a desglossar la genealogia dels reis d'Aragó encapçala les pàgines que hi dedica amb el títol:

Stirps Tarraconensis
Sive
Regum Arragoniae Genealogia

A la vista de tot plegat, quin idioma s'usaria a la Tarraconensis?

Sebastian Münster, al capítol sobre la llengua sarda que apareix al seu llibre *Geographia Universalis* (1554), ens diu:

“...Sunt autem duae praecipuae in ea insula linguae, una, qua in civitatibus, & altera qua extra civitates. Oppidani loquuntur fere lingua Hispanica, Tarraconensi seu Catalana, quam didicerunt ab Hispanis, qui, quinque magistratum in eisdem gerunt civitatibus: alii vero genuinam retinent Sardorum linguam.”¹¹

Traducció:

“...Altrament, hi ha dues llengües principals en aquesta illa: una que s'empra a les ciutats i l'altra fora de les ciutats. Els ciutadans parlen si fa no fa en llengua hispànica, TARRACONSENSE o CATALANA, llengua que han après dels hispans. Cinc d'ells administren els càrrecs públics en aquestes mateixes ciutats. Els altres ciutadans mantenen la genuïna llengua dels sards.”

És a dir, la llengua hispànica, segons l'opinió de Sebastian Münster, no és altra que la tarraconense, i aquesta és la catalana. En definitiva, la llengua usada a la Tarraconensis és la catalana.

Tot seguit ens endinsarem en l'obra de Lluís Pons d'Icart, anomenada *Libro de las grandezas y cosas memorables de la metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona* (1572). Però abans d'això, ens agradaria puntualitzar una informació que apareix en un article d'Arturo Pérez-Reverte¹², que cita l'autor del *Libro de las grandezas de Tarragona*... En Pérez-Reverte posa com a exemple En Lluís Pons d'Icart en tant que escriptor que emprà la llengua castellana en comptes de la catalana per raó que la primera era “la més usada a tots els regnes”. Per aquest motiu, segons en Perez Reverte, En Pons d'Icart ens relata la història de la seva ciutat natal -Tarragona- en llengua castellana. El que obvia el senyor Pérez-Reverte és que En Pons d'Icart escrigué el llibre original en català i un cop finalitzat el va traduir al castellà. A banda del motiu que hem descrit, l'autor català justifica la traducció de la seva obra dient: *Viendo tambien yo que esto no se podia hacer sin mucho trabajo de los lectores que no estan versados en la dicha lengua Catalana, pues es cosa mas dificultosa al Italiano, al Aleman, al Vizcaino, al Frances, al Castellano y a los de otras naciones y lenguas, entender la Catalana, que al Catalan entender qualquier otra lengua i hablarla*¹³. A més a més, en Pérez-Reverte s'oblida de les pragmàtiques censors i alhora també passa per alt les tres pàgines que En Pons d'Icart escriu al lector demanant ser perdonat per escriure en llengua estrangera, és a dir, en llengua castellana.

Ara sí, endinsant-nos en el *Libro de las grandezas y cosas memorables de la metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona*, l'autor ens transcriu una carta en llatí del rei Alfons el Cast, el primer comte-rei, és a dir, el primogènit de Ramon Berenguer IV i Peronella. La traducció de la carta, feta pel mateix Pons d'Icart, diu així:

“Ildefonso por la gracia de Dios rey de Aragon, Conde de Barcelona y duque de la provincia, a Guillermo de Tarragona, la salud que ha merescido: maravillome mucho mas de lo que puedes creer yo y toda mi corte sobre tus hechos, y mayormente sobre las cosas que cada dia hazes a los hombres de Tarragona que no pueden salir de Tarragona sin que en continente no sean presos y robados por tu y tus deudos: y guerras ciertamente deurias proveer que de aqui adelante no hiziesses tales cosas, mas por ventura por esto lo haces que me tienes en nada, y me menosprecias y piensas que yo no soy para defender de ti Tarragona, LA QUAL ES CABEÇA DE TODO MI REYNO, POR DONDE QUIEN A TARRAGONA DESTRUYE MI CABEÇA DESTRUYE...”¹⁴

És molt curiós observar com el primer comte-rei, Alfons “el Cast”, considera la ciutat de Tarragona la principal de tot el seu regne.

Abans, en la mateixa obra, En Lluís Pons d'Icart reblava el clau en fer un suggeriment a Felip II de Castella o Felip I

d'Aragó:

“Ansi tambien se podria dezir de V. real Magestad, que aunque se pueda nombrar principe de Tarragona, es tan grande y tan poderoso señor que no haze caso de titulos, aunque a la verdad siendo la ciudad de Tarragona cabeça de la qual toda la España Citerior tomo el nombre, como esta dicho, también ansi como vuestra Magestad se dize Rey de Aragon se deuria dezir Rey de Tarragona, porque de la cabeça se deve tomar el nombre. Y esto lo dize Antonio Nebrissense en la historia del rey don Fernando en la descripcion de toda España, que con nombre corrupto es dicho rey de Arago porque en historia siempre havemos dicho rey de tarragona. Y Laonico Chalcocondyla en el libro segundo carta lxx hablando de Delves que era un Espanol, dize: Hic ortus erat de genere tarraconensium regum. Quiere dezir, que tenia origen de los reyes de tarragona, y en el libro quinto en cartas nouenta en muchas partes dize rey de tarragona al rey que dezimos de Aragon. Y por ello como la historia sea lumbre de la verdad, testigo de los tiempos, maestra de la vida, de la memoria, y mensajera de la antigüedad segun dize Ciceron, y en historia siempre se ha dicho rey de tarragona con verdad V. M. se podria dezir rey de Tarragona...”¹⁵

Tal com assenyala En Lluís Pons d'Icart en aquest text tan contundent, l'Antonio de Nebrija, a més de ser el màxim defensor que el nom d'“Aragó” ve corromput a partir de “Tarraconensis”, ens il·lustra tot advertint-nos que, en història, sempre s'ha dit “rei de Tarragona” i no pas “rei d'Aragó”.

Per finalitzar, observarem un mapa de meitat segle XVI realitzat per Battista Agnese, en el qual es descriu Hispània i el nord d'Àfrica.

16

Observem com a sobre dels Pirineus hi apareix el regne de Navarra; a l'actual Andalusia, el regne de Granada i sobre Portugal, la Lusitània. Finalment, ocupant més de la meitat de la Península, apareix novament la Hispània Tarraconensis, que sembla ocupar la mateixa extensió, si fa no fa, que tenia segles abans, durant la segona divisió d'Hispània en època romana. Dins d'aquest vastíssim territori, aleshores, hi destaca la clamorosa absència del regne de Castella i també la del regne d'Aragó, de la mateixa manera que apareix, de forma explícita i diferenciada, el nom de Catalonia. Recordem que estem davant d'un mapa de mitjans del segle XVI.

Això vol dir que Catalunya fou l'entitat territorial més important dins la Hispània Tarraconensis?

UNES PRIMERES CONCLUSIONS

Fos com fos, arribem al punt de formular unes primeres interpretacions de tot plegat: si el nom d'“Aragó” és una corrupció de Tarraconensis –com diu en Nebrija--; si els “reis d'Aragó” sempre foren anomenats, en història, “reis de Tarragona”; si l'idioma de la Tarraconensis fou el català; si el primer rei d'Aragó i comte de Barcelona -Alfons “el Cast”-, té Tarragona com a ciutat principal de tot el seu regne, potser fóra bo que comencéssim a replantejar-nos el veritable significat de “Corona d'Aragó”.

Ivan Giménez

ANOTACIONS

1 http://ca.wikipedia.org/wiki/Hisp%C3%A0nia#mediaviewer/File:Hispania_1a_division_provincial.PNG

2 http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Provincias_de_la_Hispania_Romana_%28Diocleciano%29.svg

3 http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Provincias_de_la_Hispania_Romana_%28Diocleciano%29.svg

4 JUAN DE MARIETA, Tratado, de las fundaciones de las ciudades y villas de España, donde se resuemetodo el contenido en las quatro partes, con otrascosasmuycuriosas, con privilegio, en Cuenca en casa de Pedro del Valle impressor, 1596, p.42r.

5 DIRK AMEYDEN, De Pietate romana libellus in quatuor partes divisus, Roma, Typis J. Mascardi, 1625, p.32

6 MANUEL RODRÍGUEZ, Retratos de los Reyes de Aragón, desde Iñigo Aristahasta D. Fernando el Católico, Tomo V, en la Imprenta Real, por D. Pedro Julian Pereyra, 1797, p.15

7 ROBERT GAGUIN, De origine et gestis Francorum compendium, editor J. Trechsel, 1497, Liber X, Fo. CXVI

-
- 8 RAFFAELE MAFFEI, *Commentariorum urbanorum*, in *officina frobeniana*, 1530, llibre 2, p.11
- 9 PAOLO EMILI, *De rebus gestis Francorum*, imprimebat Michael Vascosanus, 1539, Libe VIII, Fo. CLXX
- 10 ELÍAS REUSNER, *Basilikon Opus genealogicum catholicum*, ex officina typographica Nicolai Bassaei, 1592, p.89
- 11 SEBASTIAN MÜNSTER, *Cosmographiae universalis* lib. 6. in quibus iuxta certioris fidei scriptorum traditionem describuntur, omnium habitabilis orbis partium situs, propriaeque dotes. *Regionum topographicae effigies*, 1554, p.249
- 12 arturoperez-reverte.blogspot.com.es/2014/03/una-historia-de-espana-xxi.html
- 13 LLUÍS PONS D'ICART, *Libro de las grandezas y cosas memorables de la metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona*, editor Pedro de Robles y Juan de Villanueva, 1572, próleg
- 14 LLUÍS PONS D'ICART, Ob. Cit., p.62-63
- 15 LLUÍS PONS D'ICART, Ob. Cit., p.61-62
- 16 <http://bdh.bne.es/bne/search/CompleteSearch.do;jsessionid=87F25649703B32158B7C0FF587DD8C4C?field=todos&text=Battista+Agnese&showYearItems=&exact=on&textH=&advanced=false&completeText=&pageSize=1&pageSizeAbbrv=10&pageNumber=4>